

VOORWOORD

Geluk bestaat uit een beetje ongelukkig zijn.

Een vreemde uitspraak, maar die past erg bij het gevoel van melancholie.

Melancholie is een lastig te vertalen temperament. Voor velen een weemoedige stemming die herinneringen oproept. Of een onvervuld, moeilijk te duiden, verleden.

In dat verleden was melancholie vooral een ziektebeeld dat gezien werd als een soort depressie, gepaard gaand met grote droefheid en somberheid. Uit het Grieks vertaald als 'zwarte gal', een negatieve gemoeds-toestand.

Maar melancholie kent vele gezichten. Melancholie is ook een positieve en creatieve eigenschap die kan leiden tot grote emotionele uitingen.

Zoals in literatuur, muziek en vele beeldende kunstvormen. Melancholie is naar mijn idee een waardevolle eigenschap die veel diepgang en hartstochten kent. Grote kunstenaars, filosofen en beeldmakers hebben zich erdoor laten inspireren.

Melancholie wordt ook wel in één adem genoemd met romantiek en dat is een emotie die de meesten eigenlijk wel als positief ervaren. Zonder je mee te laten slepen in je gevoel en emotionele beleving is het moeilijk om romantiek volledig te ervaren. Het is meer dan een bosje rode rozen en een kaarsje branden. Het is een diep intens gevoel door heel je lijf, waarmee je eigenlijk niet goed raad weet.

Zoals Nietzsche zei: 'Er is meer wijsheid in uw lijf, dan in uw beste wijsheid.'

En zo is het ook met melancholie.

Historicus Maarten van Rossum zegt daar het volgende over: 'We hebben in Nederland een soort 'geluksverplichting, waar we vanaf moeten. Ik kan juist erg genieten van mijn eigen melancholie. Je bent gelukkiger als je een tijdje niet zo gelukkig bent geweest. Dus een dagelijkse dosis melancholie lijkt me vrij nuttig.'

Ook psychiater Dirk de Wachter heeft daar een bijzonder gevoel bij. 'Melancholie kan iets romantisch hebben, het is pijn aan het hart die inspirerend is voor de grote kunsten. In de romantische zin van het woord ben ik zonder twijfel melancholisch. Starend door het raam, denkende: "het leven is moeilijk". Dat is niet negatief bedoeld. Het leven is soms lastig en probeer daar mee om te gaan en zoek het in iets moois, zoals kunsten of literatuur.'

Ook hij zegt: 'Een klein beetje ongelukkig kunnen zijn, dat is de kunst van het leven.'

Melancholie is een onderwerp voor verhalen, maar zeker ook voor beelden die voor zich spreken. En, uniek in dit boek, geluidsfragmenten die bijdragen aan de beleving van melancholie.

'De herinnering is het enige paradijs waaruit we niet verdreven kunnen worden.'

(JEAN PAUL)

Op de voorgaande pagina's zien we de kopergravure Melencolia I van Albrecht Dürer uit 1514 en daarnaast de eigentijdse interpretatie getekend door beeldend kunstenaar en illustrator Maartje Meerman. In haar tekening zien we een vrouw zitten op de los gespoelde wortelstructuur van een boom. Ze kijkt wegdrogend naar de veer in haar hand, die refereert aan de gevleugelde figuur in Dürers gravure. Zij heeft geen vleugels (meer), wat doet vermoeden dat zij geen personificatie meer is van de melancholie, maar juist alert moet zijn en zich niet mag verliezen in gemijmer. Een steenuil, symbool van kennis, wijsheid en scherpzinnigheid, ziet daarop toe vanaf een tak boven haar hoofd. De uil zou overigens juist ook gezien kunnen worden als verbeelding van het verlangen naar kennis. Ze mag zich niet verliezen in melancholie, maar doet dit toch. Er is het verlangen om terug te gaan naar de overzichtelijkheid van vroeger, de tijd uit haar jeugd, zoals verbeeld door de draaischijftelefoon, daarnaast ook verwijzend naar verbinding. Terwijl melancholie haar meevoert, heeft de tijd haar ingehaald: de koekoek heeft zich zojuist bevrijd uit zijn klok en de zandloper van Dürer is zelf praktisch onder het zand verdwenen.

DE VIER TEMPERAMENTEN

De vier temperamenten zijn een concept dat terug gaat tot de oudheid en werd gebruikt om de verschillende persoonlijkheidstypen van mensen te beschrijven op basis van fysiologische eigenschappen en gedrag. De oorsprong van dit idee ligt bij de Griekse arts Hippocrates die geloofde dat de balans van lichaamsvloeistoffen (bloed, slijm, zwarte en gele gal) invloed had op iemands temperament en gezondheid. Zijn zienswijze beschreef dat ieder mens wordt geboren met een unieke, natuurlijke balans tussen de vier lichaamssappen en dat ziekte een gevolg is van een verstoring van dat natuurlijke evenwicht.

Een van de gebieden binnen de antroposofie die werkt met de temperamentenleer, is het vrijeschool-onderwijs. De leerkracht gebruikt de temperamentenleer nog steeds als een handleiding om een beeld te krijgen van het gedrag en de ontwikkeling van kinderen en zijn onderwijs daaraan aan te passen. Het kind is tot 12 jaar onderhevig aan zijn temperament, hij kan niet anders. Later kan hij met zelfbewustzijn het gedrag en de reacties op zijn omgeving min of meer sturen.

Deze vier temperamenten zijn:

Sanguinisch (bloed)

In de jonge jaren een blij, huppelend kind vol fantasie en altijd bezig, gevoelig voor de sfeer om hem heen. Maar ook slordig en oppervlakkig. Later als volwassene optimistisch en sociaal met veel energie en vaak enthousiast.

WEEMOED PER SEIZOEN?

Het Proust-effect

Het Proust-effect is het effect waarbij herinneringen of emoties bij een ervaring zoals geur of smaak onverwacht bij je naar boven komen. De Franse romanschrijver Marcel Proust beschrijft dit effect in zijn boek *À la recherche du temps perdu*. Hij vertelt hoe de sterke geur bij het eten van een madeleinecakeje gedoopt in bloesemthee, hem onverwacht terugbracht naar zijn jeugdherinneringen bij zijn tante Leonie. Zintuigelijk ervaren wordt daarom ook wel het Proust-effect genoemd.

DE DANS DIE MENSEN SAMENBRENGT

De oorsprong van de tango ontstond in Buenos Aires aan het einde van de 19e eeuw. De stad was een smeltkroes van culturen, dé plek waar immigranten uit Europa en Afrika samenkwamen. Veel van deze immigranten waren op zoek naar een beter leven, maar vonden vaak teleurstelling en eenzaamheid. De tango weerspiegelt deze emoties doordat de muziek een unieke, weemoedige klank heeft.

De tango is een dans die intiem en sensueel is, maar ook vaak melancholisch. De dansers bewegen dicht bij elkaar en creëren een sfeer van intimiteit en verbondenheid, en tevens ook een van nostalgie en verlangen.

MELANCHOLIE EN KUNST:

Melancholie en kunst zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Door de eeuwen heen zijn diverse kunstvormen ontstaan die hun boodschap, betekenis en emotie op uiteenlopende wijzen tot uiting brengen. Bekende voorbeelden van kunst zijn beeldende kunst (waaronder architectuur, film, schilderen, fotografie en beeldhouwen), literaire kunst (waaronder drama en poëzie) en uitvoerende kunsten (waaronder dans, muziek en theater). Voor veel kunstenaars is dit thema een inspirerende emotie geweest.

Kunst neemt je mee, met of zonder woorden. Iedere kunstenaar gebruik zijn eigen methode om zich te uiten of te communiceren met de kijker. En kunst als uitingsvorm is overal aanwezig, het trekt je aandacht en beïnvloedt je stemming, waardoor ook flarden van melancholie je soms op onverwachte momenten kunnen overvallen.

Melancholie, in de betekenis van nostalgie en weemoed, is een veelgebruikte emotie in de kunst. Vooral voor impressionisten is het een dankbaar en belangrijk thema geweest om sfeer te geven aan zowel stadstaferelen als aan natuurbeleving. Beelden uit de schilder- en beeldhouwkunst spreken ons vaak directer aan dan bij-

EDWARD HOPPER

Filip zing al van jongs af aan, op zijn 14e jaar treedt hij voor het eerst op met een vriendje met liedjes van Brel. Brel zal hem niet meer verlaten en tot op de dag van vandaag vertolkt hij een aantal keren per jaar zijn teksten, met eenzelfde bezieling, misschien gevoed en gevoeld ook door een soortgelijke achtergrond en met het talent om opgedane indrukken op te slaan en een eigen melancholieke kleur te geven. Filip stelt zich nederig op ten opzichte van Jacques Brel, maar als je hem hoort zingen en zijn optredens ziet dan is voelbaar dat het niet slechts om vertolken gaat maar dat ook hier de muziek en teksten in woord en beeld van binnenuit komen en ook Filip echt eigen zijn: 'Ik zelf ben er niet meer, alleen de muziek is er.'

Sterven in de lente

Fijnzinnige snaren op een harp, die, bij de lichtste beroering, trillen van emotie. Trillend van passie, trillend van pijn. Hij liet het leven puur en ongefilterd binnen. Als een steek in de buik en het hart dat zachtjes wordt toegeknepen.

Jacques Brel was een open zenuw. Wat op hem afkwam, doorleefde hij tot in het diepst van zijn ziel. Om het daarna met poëtische schoonheid weer terug het publiek in te slingeren. Wat volgt is een fragment uit een vertaling van Will Ferdy van *Le Moribond* (De Stervende) uit 1964.

*Vaarwel mijn vrouw, ik hield van jou
Vaarwel mijn vrouw, ik hield heel veel van jou
Ik neem de trein voor d'eeuwigheid
'k Reis met een trein eerder dan jij,
maar elke trein komt op zijn tijd*

Ook muziek is daar een belangrijk onderdeel van. De muziek die gebruikt wordt in dansvoorstellingen draagt vaak bij aan de emotionele sfeer. Melancholische muziek kan de dans versterken en een diepere emotionele impact hebben. Melancholische thema's kunnen dienen als een manier om verhalen van verlies, verlangen of nostalgie te vertellen.

Samenvattend zegt Rinus: 'Om thema's te kunnen verbeelden, is het belangrijk spiritueel op zoek te gaan naar jezelf. Laat je lijf vertellen wat je wilt uiten.'

Nr 57

DIANA MONKHORST

Maar toen hield opeens het zenuwslopende geratel van het stokje langs de spaken op,
was er alleen nog het suizen van de wind,
het fladderen van hun jurken en leek het of hij zich na een lange aanloop in de lucht verhief en in plotselinge
stilte wegzweefde.

Een onbeschrijflijk licht en ruim gevoel.

Hij zat gewoon op die wiebelende bagagedrager. Hij voelde de heupen van zijn moeder bewegen onder zijn
handen.

Hij zag de gespierde benen van mevrouw Koelman.

En die zomerjurken, nu eens klevend aan hun benen, dan weer opbollend als kleine parachutes.

Alles was gewoon zoals het was.

Maar hij hoorde bij alles en zweefde.

—Oek de Jong, *Opwaaiende zomerjurken*, 1979

ABSTRACTE EMOTIES

Hoe ontstaat een kunstwerk als je eerst afdalt in je eigen emoties?

Hoe melancholisch moet je zijn en hoe breng je jezelf in die staat om tot iets te komen?

In een gesprek met Marthijn de Groot blijkt hoe dat bij hem werkt. Hij begint met abstracte vlakken in kleuren vanuit een gevoel wat past bij het moment. De rest ontstaat en ontvouwt zich als vanzelf. 'Hoe minder ik me ermee bemoei, hoe beter het gaat,' aldus Marthijn.

Op die manier ontstaat er een fantastisch verhaal, met veel herkenbare, maar moeilijk te plaatsen en te definiëren vormen, alles in een bijna religieus iconachtig geheel. Je voelt dat er veel schuil gaat achter wat zich in zijn hoofd afspeelt en wat zelfs voor hem een raadsel blijft. Ook zijn driedimensionaal werk en installaties ontstaan als een concept.

MELANCHOLIE IN DE GOUDEN EEUW

Een boek van Luuc Kooijmans, over de betekenis van melancholie in de 17e eeuw.

In een gesprek met Luuc schetst hij een beeld over de beleving van melancholie in de Gouden Eeuw, die totaal anders is dan hoe wij er nu tegenaan kijken. Melancholie werd in die tijd gezien als een ziekte in het hoofd. Maar wat gebeurde er in het verleden met mensen die overspannen raakten of ten prooi vielen aan een depressie of psychose? Er was geen kennis hierover, laat staan effectieve medicijnen of specialistische hulp. In de samenleving werden ze niet begrepen. Ze werden uitgejouwd, opgesloten of verstoten uit de maatschappij. Op schilderijen en tekeningen zien we beelden van neerslachtigheid of grijnzende mensen met uitingen van krankzinnigheid. In teksten en artikelen uit die tijd worden omschrijvingen gebruikt als gek, uitzinnig en zwaarmoedig. De overkoepelend term voor al deze omschrijvingen is 'melancholie'.

Het boek van Luuc Kooijmans geeft een goed beeld met veel voorbeelden uit de praktijk van melancholie in de

16e en 17e eeuw. Met indringende verhalen komen mensen die als krankzinnig of zwaarmoedig worden beschouwd tot leven. Het is intrigerend om hun dagelijkse problemen en angsten te leren kennen door de ogen van familieleden of buurtgenoten en de manieren waarop mensen in hun omgeving met hen omgingen.

Door gebrek aan kennis en inzicht over achtergrond en behandeling had het woord 'melancholie' slechts een negatieve betekenis. Pas in de 19e eeuw wordt er over gesproken in de psychiatrie en wordt het een medisch onderwerp met betere behandelingen waardoor meer mogelijkheden tot integratie en acceptatie in de samenleving.

Adele

Agnes

Angela

Anne

Berthe

Camille

Claude

Tekeningen: Mey Gommers

'In fotografie is timing alles. Maar ja, eigenlijk is ook de plek belangrijk en het onderwerp. Trouwens ook de compositie, de hoek en het licht. Nu ik er zo over nadenk nog veel meer. En altijd alles tegelijkertijd.'

Foto onder:

Chris Oomes, *Derrière la gare, Tilburg*

Deze foto verwijst naar de iconische foto van Cartier Bresson. *Derrière la Gare, Tilburg* gaat over het beslissende moment; *Le Moment Décisif*. De foto legt het moment vast, nét voordat de schoen het water raakt. Het heeft zojuist heel hard geregend. Het tijdelijke water ligt hier ongeveer 15 minuten op de betonnen ondergrond. Het zonnetje schijnt weer. De donkere wolken drijven op de achtergrond weg. Perfect getimed toch? Dan rijst de vraag: vind je de foto geslaagd? Aan welke aspecten in de foto ligt dat? Het antwoord: dat is voor iedereen heel persoonlijk.

Ook melancholie in fotografie is zeer persoonlijk. Iedereen ziet iets anders in een foto of is geraakt door iets persoonlijks. Roland Barthes legt in zijn boek *La Chambre Claire* uit dat een foto alleen kan 'aanslaan' op basis van persoonlijke gevoelens. De impact van een foto bestaat deels op individueel niveau. Wat iemand raakt, raakt een ander wellicht helemaal niet.

Dat geldt dus ook voor melancholie in een foto; die beleving is individueel. Na het lezen van dit boek zult u daar ongetwijfeld een oordeel over kunnen vormen.

